

## O'QITUVCHINING KASBIY KOMPITENTLIGINI SHAKLLANTIRISH ZARURIYATI

*Abdullayeva Iroda "Alfraganus"*  
universiteti 1-kurs magistri E-mail:  
[jamshid.yusubov@mail.ru](mailto:jamshid.yusubov@mail.ru)

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada o'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish zaruriyati, yoshlarga bilim beruvchi, ularga axloqiy sifatlarni singdiruvchi pedagogning o'zi qanday kasbiy va tarbiyaviy kompetentlikka, pedagogik mahoratga ega bo'lishi kerakligi, ularni egallash usullari, yo'nalishlari va vositalari haqida fikr-mulohazalar berilgan.

**Kalit so'zlar:**Kompetensiya, kompetentlik, o'qituvchi, pedagog, tarbiya.

Hozirgi kunda mustaqil davlatimizning yagona maqsadi insonparvar, demokratik-huquqiy jamiyatni barpo etish, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy hamda madaniy-ma'naviy rivojlanishning yuqori bosqichlariga ko'tarilish, jahon hamjamiyati safidan munosib o'rin egallash bo'lib, ushbu maqsadlarga erishishda ijobiy natijalarga ega bo'lish, eng avvalo, yosh avlodga ilmiy bilimlar asoslarini puxta o'rgatish, ularda keng dunyoqarash hamda teran tafakkurni hosil qilish, ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish borasidagi ta'limiy va tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishga bog'liqdir. Zero, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston - maktab ostonasidan, ta'lim-tarbiya tizimidan boshlanadi"[2], degan g'oya asosida keng ko'lamli islohotlarni amalga oshiramiz deb ta'kidladilar. Demak, zamonaviy jamiyat ta'lim tizimi oldiga yuqori malakali, intiluvchan, raqobatbardosh, tashabbuskor, ma'naviy va jismoniy sog'lom shaxslarni tarbiyalab berish talabini qo'yimoqda.

"O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da ta'limning sifati va mazmunini xalqaro talablar darajasiga ko'tarish ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Bugungi kun o'quvchi- yoshlarni zamonaviy bilim va tajribalar, milliy va umumbashariy qadriyatlar asosida mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, keng dunyoqarash egalari sifatida

shakllantirishda o'qituvchilar o'ziga xos qobiliyat va kasbiy kompetentlik egasi bo'lishini taqozo etmoqda. O'qituvchining kasbiy standarti tarkibida pedagogik kompetentlik muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda - mamlakatimizda uzluksiz ta'lim islohoti jadallik bilan olib borilayotgan paytda pedagogik kompetentlik muhim omil sifatida qaralmoqda.

Kompetentli pedagog - u kim? Uning shakllanish jarayoni qanday kechadi kabi savollar tug'iladi. Shu nuqtai nazardan "kompetentlik" va "kompetensiya" tushunchalar mazmun mohiyatini aniqlashimiz muhimdir. Har qanday o'qituvchi ham "kompetentlik" nimani anglatishini va u "kompetensiya"dan nimasi bilan farq qilishini bilavermaydi.

"Kompetensiya"- lotincha so'z bo'lib, o'zbek tilidagi lug'aviy ma'nosi "inson yaxshi biladigan", "tajribaga ega bo'lgan" kabi ma'nolarni bildiradi. Demak, biror bir sohada kompetentli inson shu soha haqida asosli fikr yuritish va samarali faoliyat olib borish uchun zarur bo'lgan bilim va qobiliyatga ega hisoblanadi.

"Kompetentlik" tushunchasi pedagogning ma'lumoti, ko'nikmasi, qobiliyati va tajribasini o'z ichiga oladi. Boshqacha aytganda, uning ma'lum bir ish turini bajarish qobiliyati hisoblanadi. Aslida, ikkala atama o'xshashdir. Kompetensiya bilimlarning umumiyligi va ularning odamlarda mavjudligini anglatadi, kompetentlik - bu bilimlarni ish jarayonida ishlatish darajasini anglatadi.

Aleks Mur ko'pqirrali qobiliyat tushunchasiga asos soldi. Ya'ni ko'pqirrali qobiliyatlilik tushunchasi kompetentlik tushunchasiga mos kelib, uning fikricha "... ko'p qirrali qobiliyatlari deganda, turli xil insonlar turli xil uslublar orqali yoki bir inson turli xil narsalarni turli xilda o'rganilishi tushuniladi".[4]

Kompetentlik nafaqat bilimlarning mavjudligini, balki shu bilan birga ularni qo'llash qobiliyatini ham taqozo etadi

G.V.Nikitinaning fikricha, kompetentliklar tasnifida bir nechta asoslar mavjud:

- insonning umumiy kompetentligi (matematik, kommunikativ, informatsion, ijtimoiy, axloqiy va hokazo);
- faoliyat turlari bo'yicha kompetentlik (mehnat, o'quv, o'yin, kasbiy);

- faoliyat yo'nalgan obyektlar bo'yicha kompetentlik (inson-texnika,tabiat);
- ijtimoiy hayot sohalari bo'yicha kompetentlik (maishiy, fuqaroviy, madaniy);
- ijtimoiy bilimlar bo'yicha kompetentlik (matematikada, gumanitar fanlarda);
- ishlab chiqarish tarmoqlari bo'yicha kompetentlik (transport, aloqa, mudofaa);
- qobiliyatlar bo'yicha kompetentlik (pedagogik, psixologik, ijodiy,texnik).[5]

Zero, yuqorida qayd etilgan kompetentlik yo'nalishlari shaxs umummadaniy kompetentligining tarkibiy qismlari hisoblanadi. Shuningdek, shaxs kompetentligi mazmuniga ko'ra 3 turga bo'linadi.

- **Standart kompetensiya** - ushbu faoliyatga oid doimiy va odatiy vazifalarni bajarish qobiliyati.

- **Asosiy kompetensiya** - ushbu faoliyatga oid innovatsion vazifalarni bajarish qobiliyati.

- **Yetakchi kompetensiya**- kasb faoliyatining yangi turlarini yarata olish qobiliyati.

O'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish pedagoglarni tayyorlashdagi murakkab muammolar qatorida o'ziga xos o'rin tutadi. Ayniqsa ta'limni modernizatsiyalash bilan bog'liq islohotlarning joriy bosqichida kasbiy pedagogik faoliyatga moslashish muammosi yanada yaqqol namoyon bo'lmoqda. Bo'lajak o'qituvchilarni amaliy, psixologik, metodik, tadqiqotchilik turlari bilan bir qatorda o'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish bilan boyib bormoqda. Kasbiy kompetentlik tashhisi kasbiy shakllanishning mohiyatli xarakteristikalariga diagnostik, kommunikativlik, boshqaruv va proektiv o'quvlar guruhlarini kiritish lozim. Pedagogning bilish faoliyati ko'p jihatdan o'rganilayotgan narsalarning murakkabligi, dinamikasi, nostandartligi, ijtimoiy hodisalarni ajratib turadigan chegaralarning ta'siri, ularni izlash, noaniqlik bilan

belgilanadi, bu esa kuzatuvchanlik, suhbatdoshning ichki dunyosini modellashtirish malakasini nazarda tutadi. Mazkur holda o'z-o'zini tartibga solish xususiyatlari o'z bilim va malakalarini doimo takomillashtirish zarurati, boshqa odamlarga qaratilgan o'z hatti-harakatini qat'iy muvofiqlashtirish uquvi bilan tavsiflanadi.

Rivojlangan kompetensiyalar darhol seziladi, chunki professional pedagog o'z ko'nikmalarini rivojlantirishga harakat qiladi, muayyan maqsad va natijalarga erishishga intiladi, ishchan qadriyatlar ishlab chiharadi va bular odatda ish jarayonining standartiga mos keladi. Kompetentlik esa biroz murakkab mazmunga ega, sababi, nafaqat bilimlarning mavjudligini, balki shu bilan birga ularni qo'llash qobiliyatini ham taqozo etadi. Kompetentlik faqat keng qamrovli baholash va kuzatish paytida aniqlanishi mumkin.

Pedagogning kasbiy tarbiyalanganlik layoqatliligini tadqiq qilishga bag'ishlangan asarlarda uning quyidagi turlari bilan farq qilinadi:

- maxsus tarbiyalanganlik layoqatliligi;
- kasbiy faoliyatini etarlicha yuqori darajada egallaganlik, o'zining kelgusi kasbiy rivojlanishini loyihalash qobiliyati;
- ijtimoiy tarbiyalanganlik layoqatliligi;
- birgalikdagi kasbiy faoliyatni, hamkorlikni va shuningdek, mazkur kitobda qabul qilingan kasbiy muloqat uslublarini egallaganlik, o'z kasbiy kasbi natijalari uchun ijtimoiy mas'ullik.

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetentligi, irodaviy sifatlar, intellektual salohiyat, hissiy sifatlar, amaliy ko'nikmalar, o'z-o'zini boshqara olish layoqatlarining o'zaro bog'liqligi va shaxsning ijtimoiy-madaniy faollik darajasini aks ettiruvchi individual sifatlar asosida shakllantiriladi. Yevropa davlatlarida shakllangan an'anaga muvofiq kasbiy malaka mutaxassisning kompetentligi, uni shakllantirishga qaratilgan ta'lim tizimi esa - bilim, ko'nikma va malakalar darajasi bilan o'lchanadi. Bu masalaga Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston strategiyasi" nomli kitabida ham to'xtalib o'tgan: "Ta'lim sohasining yana bir eng asosiy vazifasibugungi kun uchun zarur bo'lgan yangi avlodni, ilm-

fan va o'z ixtisosligi asoslarini puxta egallagan, bilimli yoshlarni tarbiyalashdan iboratligi shubhasiz"[1]

«O'qituvchining kasbiy kompetentligi» tushunchasiga berilgan ta'rif va tavsiflarni umumlashtirib, uni quyidagicha talqin etish mumkin: O'qituvchining kasbiy kompetentligi - pedagog faoliyatida kasbiy kompetentlik muhim jihatlaridan biri bo'lib, pedagogning faqatgina kasb va kasbiy faoliyatni amalga oshirish bilan bog'liq barcha ehtiyoj, qobiliyat, mahorat, bilish va qiziqishlarini ifodalaydi. Buning uchun u:

- ijodiy izlanishlar jarayonini boshqarishga moyil bo'lishi;
- ijodiy izlanishlarning samaradorligi o'qituvchining pedagogik, psixologik va nazariy tayyorgarligiga bog'liq bo'lishini esda tutishi lozim.

“Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”da yuqori malakali o'qituvchi - mutaxassislar tayyorlash masalasi alohida ta'kidlab o'tilgan: “Mazkur dasturning maqsadi ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash Milliy tizimini yaratishdir”[3].

#### **Pedagog kasbiy kompetentligi yo'nalishlari**

**Pedagogik-psixologik tayyorgarlik bo'yicha:** ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llaniladigan o'qitish shakllarining pedagogik-psixologik asoslari; psixodiagnostika usullaridan foydalanish; o'qitish shakllarida o'qitish metodlari va vositalaridan o'rinli foydalana olish; ta'lim mazmuni, metodlari, vositalari va shakllarining uyg'unligi, uzviyligini ta'minlay olish; pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llashning nazariy asoslarini bilish.

**Mashg'ulotlarni tashkil qilish va o'tkazish mahorati bo'yicha:** seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlariga qo'yiladigan didaktik talablarni; didaktik maqsadlar asosida mashg'ulotning har bir bosqichi uchun reproduktiv o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish; fanlararo, mavzulararo bog'lanishni amalga oshirish.

**Ta'lim jarayonida tarbiyalashning didaktik omillari**

**bo'yicha:** ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishda ilmiy-nazariy, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy qadriyatlardan samarali foydalanish malakasiga ega bo'lish, o'qitish jarayonida talabalar ongiga milliy g'oyani singdirishning mazmuni, vositalari, metodlari va shakllarini bilishi; talabalarni jamoaga birlashtirish, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, turli tadbirlar o'tkazish, pedagogik etika me'yorlarini amalda qo'llash.

**Mustaqil va ijodiy ishlarni tashkil etish bo'yicha:** talabalarda mustaqil va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini tarkib toptirishning ijtimoiy - pedagogik zarurati va nazariy asoslarini o'zlashtirish; iqtidorli talabalarni aniqlash diagnostikasi, mustaqil ishlarning tashkiliy va o'quv - metodik ta'minotini yaratish yo'llarini bilish, o'quv materialini mazmuni asosida vosita, metod va shakllarini samarali tanlash va uyg'unlashtira olish.

**Talabalar o'zlashtirishi monitoringini amalga oshirishga tayyorlik bo'yicha:** talabalar bilimni nazorat qilish va baholashning zamonaviy usullari; reyting tizimi, nazorat turlari uchun differensiallashtirilgan topshiriqlarini tuza olish; bilish faoliyatidagi tipik kamchiliklar va xatoliklarni aniqlashni o'rganish.

**O'zini-o'zi kasbiy rivojlantirishga tayyorgarlik bo'yicha:** ta'lim beradigan fanlari turkumini ilmiy-nazariy jihatdan o'zlashtirish, ularning rivojlanish tarixi, fanda erishilgan yutuqlar, muammolar, ilmiy-tadqiqot va izlanishlar natijalaridan xabardor bo'lish; darsliklar, o'quv qo'llanmalari, o'quv - metodik adabiyotlarni tahlil qilish, ulardan ta'lim-tarbiya jarayonida samarali va o'rnida foydalanish.

**Mutaxassislik bilim, ko'nikma va malakalari bo'yicha:** fanning maqsadi, vazifalari, predmeti va obyektini, asosiy metodlari; fanga qo'yiladigan asosiy talablar; umumiy yuklama hajmi va uning taqsimoti; fan bo'yicha tayyorgarlik ko'rayotgan bo'lajak mutaxassisga qo'yiladigan umumiy malaka talablari; ilmiy-metodik ishlarni amalga oshirish, kasbiy faoliyat jarayonini tashkil etish va boshqarish; fan taraqqiyotining axborot va kommunikatsiya texnologiyalariga bog'liqligi; foydalaniladigan asosiy adabiyotlar; fan bo'yicha kasbiy kompetentlik darajasi; fanning o'quv rejasidagi boshqa fanlar bilan

bog'liqligining ta'minlanganligi; fanning taraqqiy etish muammolari va yechimlarini tahlil qilish[6].

Demak, yoshlarga ta'lim-tarbiya berish jarayonini sifat darajasiga ko'tarishda pedagogning kasbiy, tarbiyaviy, mafkuraviy kompetentligining o'rni beqiyosdir.

Shunday ekan, bo'lajak o'qituvchini tayyorlashda muhim pedagogik shart-sharoitlar sifatida quyidagilarni e'tirof etish mumkin:

- zamonaviy talablarga javob bera oladigan me'yoriy va o'quv-metodik hujjatlar (davlat ta'lim standarti, namunaviy o'quv rejalari, ishchi o'quv rejalari, namunaviy o'quv dasturlari, ishchi dasturlari, darsliklar, o'quv qo'llanmalar, metodik tavsiyanomalar, qo'shimcha maxsus adabiyotlar, ko'rsatmali vositalar, dars ishlanmalari, loyihalar va boshqalar)ning mavjudligi;

- ilmiy pedagogik xodimlar (professor, dotsent, o'qituvchi, o'quv ustalari, texnik xodimlar)ning bilim, ko'nikma va malakalarining yuksakligi, kasbiy kompetentlik darajasining yetarlicha shakllanganligi hamda ilmiy salohiyatga ega bo'lishi;

- o'quv jarayonining moddiy-texnik (o'quv binolari, o'quv auditoriyalari, o'quv ustaxonalari, amaliy-laboratoriya jihozlari), axborot texnologiyalari (radio, televidenie, kompg'yuter, nusxa ko'chirish qurilmalari, laboratoriya asbobuskunalari, audio, video, multimediya, trenajyorlar, kinoproektorlar, diaproektorlar, videoproektorlar, texnik vositalar majmuining mavjudligi va hokazolar) jihatdan yetarlicha ta'minlanganligi;

- ijtimoiy va o'quv-texnologik jihatdan qulay muhit yaratilganligi;

- tashkiliy hamda o'quv-amaliy faoliyatning izchil, uzluksiz hamda tizimli yo'lga qo'yilganligi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:**

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. -Toshkent: O'zbekiston, 2021. 230-bet.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 28 yilligi munosabati bilan tantanali bayramdagi nutqi. [www.prezident.uz](http://www.prezident.uz)

3. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi I bob 1.3.bandi.-Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 05.01.2018 y.,( 03/18/456/0512-son)  
<http://lex.uz/docs/48401>

4. Teaching and learning: Pedagogy, Curriculum And Culture. Alex Moore. P.146

5. [www.natlib.uz](http://www.natlib.uz)

6. [www.ZiyoNet.uz](http://www.ZiyoNet.uz)

7. кызы МУСТАФАЕВА, Наджиба Ильгар. "К 70-ЛЕТИЮ ВСЕОБЩЕЙ ДЕКЛАРАЦИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА." Московский журнал международного права 106.1 (2018): 35-43.

8. Khamdamova, Shirin. "НОРМОТВОРЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МЕСТНЫХ КЕНГАШЕЙ КАК ОДИН ИЗ МЕХАНИЗМОВ РЕАЛИЗАЦИИ ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ." Theoretical & Applied Science 4 (2020): 73-76.

9. Исраилова, Зарина. "Обзор развития избирательного законодательства Республики Узбекистан." in Library 22.4 (2022): 1127-1130.